

**Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): Az élő Akadémia kétszáz éve.
A nyelvtudomány és az MTA**

(Budapest: MTA és ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, 2025. 1000 oldal.)¹

Előzetes

Ez a könyv jó papíron jelent meg, s rendesen be is van kötve. Így aztán van rá esély, hogy évtizedek múlva és később is olvasható lesz, ha akkor is lesznek kíváncsi magyarok, akik olvasni akarják. Azért hozom ezt fel, mert igaza lehet Spiró Györgynek (2012: 57), aki egy esszéjében 2012-ben ezt írta: „Az elmúlt néhány ezer évnek és az elmúlt másfél évtizednek ugyanaz a tanulsága: egyedül a könyvnek, ennek a vacak kis tárgynak van esélye a megmaradásra. Filmek, fotók elvesznek, márvány- és acélszobrok szétveretnek, a könyv azonban ilyen-olyan könyvtárak mélyén túlélheti a selejtezéseket és tűzvészeket”.

A könyv terjedelme kerekén 1000 oldal, körülbelül másfél millió karakter. Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette, s vele együtt 30 szerző² írta a művet. Sajnos nincs benne mutatók, de ha majd elérhető lesz elektronikusan is, akkor a képernyőn ki-ki kedvére rákereshet majd nyelvészekre és szakkifejezésekre is. Én Simonyi Zsigmondra 267 találatot kaptam, Pais Dezsőre 16-ot, Kálmán Bélára 17-et, de meglepetésemre Laziczius Gyulára egyet sem.

Harmincnégy fejezetet olvashatunk a könyv tíz nagy egységében, ezek a következők:

- Bevezetés
- Az Akadémia és a magyar nyelv tudományos leírása
- Az Akadémia, a magyar nyelv leírása és standardizálása
- Az akadémiai szótárak
- A monografikus nyelvtanok
- A nyelvváltozatok
- A magyar nyelv a határon túli régiókban
- Kodifikációs eredmények
- Szakterületi munkálatok
- Összegzés és kitekintés

---

¹ Ez a szöveg eredetileg a címben említett könyv 2026. januári akadémiai bemutatójára készült, de végül is ott nem hangzott el.

² Ábécérendben a szerzők: Bajzát Tímea Borbála, Ballagó Júlia, Bartha Csilla, Benő Attila, C. Vladár Zsuzsa, Csernicskó István, Csontos Nóra, Domonkosi Ágnes, Fóris Ágota, Hattyár Helga, Hauber Kitti, Hoffmann István, Imrényi András, Indig Balázs, Ittész Nóra, Kocsis Zsuzsanna, Kopcsák Róbert, Kugler Nóra, Laczkó Krisztina, Ludányi Zsófia, Maticsák Sándor, Palágyi László, Péntek János, Pomázi Bence, Sándor Klára, Simon Eszter, Sinkovics Balázs, Szabó Dorina Szabina, Tolcsvai Nagy Gábor, Vargha Fruzsina Sára

Mi van a könyvben s hogyan készült?

Az Előszóban (9–10.) a szerkesztő, Tolcsvai Nagy Gábor többek közt elmondja, hogy, idézem:

„A Magyar Tudományos Akadémia alapításának kétszázadik évfordulójára a jelen könyv tematikus fejezetekben foglalja össze azokat a magyar nyelvre irányuló leíró és kodifikációs tevékenységeket és kutatási eredményeket, amelyeket az Akadémia kezdeményezett, irányított, közvetlenül és áttételesen, szakmai hatókörén belül elvégzett, az alapítói szándék kiterjesztett megvalósításaként. Az alább olvasható fejezetekben a leíró és kodifikációs munkák fő jellemzőit, kulturális környezetét és eredményeit, hatásait mutatjuk be.”

Szintén az Előszóból tudhatjuk meg, hogy a könyv munkálatait 2022 őszén kezdték meg, vagyis bő kétéves munka eredményéről van szó. A szótárak és a nyelvtanok bemutatását egy-egy kisebb kutatócsoportban végezték. A többi témát is a szótárak és nyelvtanok leírásának mintáját követve dolgozták ki. A fejezetek önállóak, de egymáshoz is kapcsolódnak. A szerzők egyszerre törekedtek az érthető, magyarázó fogalmazásra és a magas szakmai színvonalú kifejtésre.

A könyv szerkesztése több szakaszban történt. A teljes kézirat általános lektora a jelen ismertetés szerzője volt, aki mellett a kéziratokat további szakemberek véleményezték. A Bevezető fejezetet Gyáni Gábor segítette megjegyzéseivel, a szótári fejezeteket Gerstner Károly, a nyelvtaniakat Cser András bírálta. További fejezetek bírálatát végezték: Bakró-Nagy Marianne, Bölcskei Andrea, Cser András, Hámori Ágnes, Ludányi Zsófia, Oravec Csaba, Sinkovics Balázs, Slíz Mariann. A lektorált, végleges kéziratok alaki ellenőrzését a teljes kötet anyagán Laczkó Krisztina végezte el.

Mi mindent lehet megtudni belőle?

A rendelkezésemre álló kurta időben³ csak szemelgetni tudhatok a könyv gazdag anyagából.

- a) C. Vladár Zsuzsa: *A' magyar nyelv' rendszere*, 1846 című fejezetének összegzéséből idézem a következő részt:

„Az 1846-ban kiadott első hivatalos akadémiai nyelvtan, *A' magyar nyelv' rendszere* összegző és korszaknyitó mű, szándéka szerint a magyar nyelvi standard kodifikálója, az akadémia intézményi tekintélyével támogatva. A grammatika által standardnak kijelölt változat földrajzilag az északkeleti nyelvjáráson, időben a jelen koron, társadalmilag pedig a művelt közönség egymáshoz közel eső, tudatos és igényes nyelvhasználatán alapul. Ezt a

---

³ A 34 fejezet ismertetésére 15 perc állt volna rendelkezésemre, vagyis fejezetenként 26,5 másodperc.

változatot a grammatika egyszerűen leírja és ezzel impliciten kodifikálja, anélkül, hogy szembeállítaná a többi nyelvi változattal. A nyelvten ugyanakkor (ha nem is rendszerezetten), de folyamatosan regisztrál más, térben és időben eltérő nyelvi formákat is, ezeket azonban nem minősíti, nem ítélkezik.” (398–399.)

- b) Nagyon jónak tartom, hogy a hat akadémiai papírszótárt bemutató fejezetek „egy kaptafára” készültek: mindegyik részletesen tárgyalja az *asztal* főnév jelentésmeghatározásait, a *fog* ige jelentésmeghatározásait, és mindegyikben egy hosszabb szócikktartomány (*kap* – *kapu*) számszerűsített és szemantikai elemzését is olvashatjuk.
- c) Ittzés Nóra: Gyűjtések – gyűjtemények – szótárak című fejezetében olvassuk ezt is:

„A sokmilliónyi, akár milliárdnyi szövegszót tartalmazó szövegtörzsek és az általuk meghatározott korpuszalapú, illetve korpuszvezérelt nyelvészeti kutatások korszakában kizárólag tudománytörténeti érdekességeknek is tűnhetnek a cédlagyűjtemények. Pedig a korpuszépítés és a hagyományos cédlázás mögött lényegileg azonos megfontolás húzódik, tudniillik hogy a nyelv tudományos leírásához nem elegendő az intuíció, a nyelvi kompetencia, esetleg nyelvészeti forrásmunkák – lexikográfiai vonatkozásban: szótárak – használata. A nyelvi valóság hiteles bemutatása csak a tényleges nyelvhasználat adatainak elemzésével történhet. Különösen igaz ez a szinkronia és a standard nyelvváltozat határain túl.” (102.)

- d) Palágyi László: Strukturális magyar nyelvten 1–4, 1992–2008 című fejezetéből egy rövid részlet:

„A Strukturális Nyelvten kötetei elméleti nyelvtenok, amelyek az empirikus magyarázatoknak legfeljebb másodlagos jelentőséget tulajdonítanak, ennek megfelelően a bennük szereplő nyelvi példák sem valós nyelvhasználati eseményekből származnak, hanem többnyire a szerzők alkották meg őket. A Strukturális Nyelvten kötetei a magyar nyelvközösséghez való viszonyukat nem tárgyalják, és a nyelvi változatosságot sem tekintik a grammatika tárgykörébe tartozó jelenségnek.” (454.)

- e) Imrényi András: Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv (1889¹, 1905²) című fejezetének összegzéséből kiemelem a következőt:

„Simonyi megközelítése mai szempontból könnyen elavultnak bélyegezhető – nem nehéz támadási felületet találni például abban, ahogyan a deskriptív és a preskriptív szempontot vegyíti [...] Mindazonáltal az összkép mégis az, hogy Simonyi egy igen modern kézikönyvet alkotott. Az analógia újító szerepének hangsúlyozása, rész és egész viszonyának árnyalt, az építőkockaelvet elkerülő megközelítése, a nyelvek keveredésének középpontba helyezése, a használatalapúság („a mai nyelvészet a nyelvet mint beszédet vizsgálja”⁴), a nyelvi változás és variabilitás hatalmas anyagismerettel való bemutatása (egy szinkrón metszet és azon belül a standard nyelvváltozat abszolutizálása helyett) mind-mind olyan vonásai a műnek, amelyek legfeljebb bizonyos 20. századi iskolák nézőpontjából voltak meghaladottnak tekinthetők, ma pedig ismét sokkal inkább erényeket, követendő példát láthatunk bennük. Emellett a könyv ismeretterjesztő jellegét rendkívül jól szolgálja az, ahogyan Simonyi olvasóit általános nyelvészeti gondolkodásmódra, logikus érvelésre és józan mérlegelésre tanítja.” (427.)

f) Tolcsvai Nagy Gábor: Leírás, kodifikáció, standardizáció a nyelvtudományban című fejezetének fontos része ez is:

„A határon túli magyar közösségek a többségi állam asszimilációs nacionalizmusa mellett anyaországi megbélyegzésben is részesültek. [A *Nyelvművelő kézikönyvben*, 1980] az Éder Zoltán és Grétsy László által írt szócikk még a korszak diktatórikus körülményei között és a kézikönyv standardközpontú szemlélete mellett is kirívóan megbélyegző. [...] a kétnyelvűséget a gondolkodásra tragikusan károsnak minősítik a szerzők. [...] A *Nyelvművelő kézikönyv* ezen a ponton az újgrammatikus-saussure-iánus nyelvszemlélet dogmatikus változatát a végsőkig vitte, mintegy önmagát is hiteltelenítve és felszámolva, amikor az anyanyelvükért mindennap küzdő határon túli magyarokat leminősítette.” (186–187.)

A lektor néhány szubjektív megjegyzése

a) Tolcsvai Nagy Gábor a Bevezetésben írja, hogy

„A formális nyelvészet a leírásban meghatározás szerint leválasztja a nyelvet a kultúráról, ezért ezek az irányzatok nem tudtak érdemi reflexiókkal hozzájárulni az Akadémia kodifikáló tevékenységéhez. A 20. század végén kialakuló használatalapú kognitív és funkcionális nyelvelméletek a nyelvek kultúraspecifikus jellegét hirdetik, ez a fejlemény azonban eddig még nem mutatkozott meg a magyar nyelv standard változatának és hagyományainak újabb értelmezésében. A

⁴ Simonyi Zsigmond 1889. *A magyar nyelv. Első rész. A magyar nyelv élete*. Budapest: MTA. 188.

szociolingvisztika korai változatai a standard tárgyilagos leírásához, pontosabban meglétének és körülhatárolásának bemutatásához járultak hozzá, az ezredforduló táján viszont egyre inkább pusztán elnyomó hatalmi tényezőt láttatnak a standardban.” (29.)

Igen – teszem hozzá – mert a standard nyelvváltozat mint elnyomó hatalmi tényező az az új vizsgálati terület, amit a szociolingvisták előtt senki soha nem kutatott a magyar nyelvészetben, holott a standard iskolai tanításának társadalmilag káros következményeire Papp István már 90 évvel ezelőtt, 1935-ben fölhívta a figyelmet.

b) Kugler Nóra A mai magyar nyelv rendszere I–II. 1961–1962 című fejezetben írja, hogy

„Az érték- és célrendszer mögötti nyelvi ideológia különösen problematikus a stigmatizált nyelvváltozatok szempontjából, hiszen az akadémiai nyelvtan tudományos műként alapot szolgáltatott ezen nyelvváltozatoknak és beszélők nyelvi tevékenységének (végső soron maguknak a beszélőknek) a hátrányos megkülönböztetéséhez. Mivel az MTA kezdeményezésére, széles körű egyeztetési folyamat során jött létre, legitimációja nagy volt.” (446.)

Ehhez hozzáfűzöm, hogy nem csak a Tompa József szerkesztette akadémiai nyelvtan, hanem gyakorlatilag máig minden magyar nyelvtan a standardot beszélők nyelvtanát írja le, s ezért a magyarországi magyarok legalább kétharmadának (lásd Kontra szerk. 2003) nem ismerjük a nyelvtani szabályait.

c) Sándor Klára: Empirikus nyelvészet: A ténylegesen használt magyar nyelv kutatása Magyarországon című fejezetében olvashatjuk, hogy

„2023 novembere óta vita zajlik az MTA-n arról, hogy mennyire kell ragaszkodni a magyar tudomány magaryelvűségéhez. [Az Akadémia alapítóinak] eredeti szándéka világosan irányt mutat, s ezt kiegészíthetjük azzal a társasnyelvészeti megfontolással is, hogy ha egy másik nyelv válik a magas szintű tudományosság nyelvvé, akkor rövid időn belül nem lesz modern szaknyelve a közoktatásnak sem – ennek következményeit bárki beláthatja. Ha a nyelvcsere támogató tényezőkre gondolunk, ez esetben az egyik legerőteljesebb a magyar nyelvű publikálás mesterséges elértéktelenítése, s ez csak egyik következménye annak, ha szellemidegen rendszereket erőltetünk a humán tudományokra »minősítés« gyanánt.” (593.)

Ehhez azt fűzöm hozzá, hogy mostanában az MTA doktori értekezéseket nem kell magyarul megírni, nem kell magyarul *is* megírni, de egy angolul megírt értekezéshez még egy 50 oldalas magyar nyelvű összefoglalást sem kell készíteni (lásd Kontra 2025).

d) Vannak olyasmik, amiket hiányolok egy-egy fejezetből. Példaként hozom fel Laczkó Krisztina *A Magyar Tudományos Akadémia és a helyesírás* című fejezetét, amely említést se igen tesz az 1954-es, 1984-es és 2015-ös szabályzat körüli jelentős társadalmi elégedetlenségről és a nyelvészek kritikáiról. Az MTA 2024. májusi, 197. közgyűlésén egy három perces felszólalásban közgyűlési képviselőként elmondtam, hogy

„»Az MTA és a magyar nyelv« c. elnökségi előterjesztés elején azt is olvassuk, hogy »**A magyar helyesírás szabályozása megfelelő**, ennek elvei mindenki számára megismerhetők, az alkalmazások elérhetőek.« És ugyanitt pozitív színtónusként szerepel *A magyar helyesírás szabályai* legújabb, 12. kiadása, ami 2015-ben jelent meg. El szeretném mondani, hogy a magyar helyesírás szabályozása NEM megfelelő. Nem volt az a 30 évvel korábbi 11. kiadásban sem, és a 60 évvel korábbi, 1954-ben megjelent 10. kiadásban sem. A mostani szabályzatnak és elődeinek két fő baja van. Az egyik: nyelvtudományi szempontból több helytelen, hibás része van a szabályzatnak; a másik: a szabályzat nagyon nagy, de elkerülhető társadalmi károkat okoz. Hozzáteszem még, hogy a 12. kiadás megjelenése előtt, még 2014-ben, a kolozsvári nyelvész Szilágyi N. Sándor egy kongresszusi plenáris előadásban, és öt, részletekbe menő cikkben kritizálta az akkor még készülöben levő szabályzatot, de a 12. kiadást készítő nyelvészek semmilyen válaszra nem méltatták.”

Hozzászólásom után a közgyűlés egyetlen tagja sem vitatkozott velem, majd nagy többséggel megszavazták az elnökségi előterjesztést. Két nap múlva, május 8-án az MTA honlapjára is fölkerült, hogy „A magyar helyesírás szabályozása megfelelő”.

Az akadémiai helyesírás elmúlt 70 évének cáfolhatatlan érveken alapuló, dialektológiai szempontú elmarasztaló kritikáját olvashatjuk Vargha Fruzsina Sára fejezetének egyik részében (529–530.) is.

Végső értékelés

Az MTA és a magyar nyelvtudomány 200 évét bemutató könyv hasznos könyv, és igen megbízható is. Az Akadémia és a nyelvtudomány elmúlt 200 évének gazdag krónikája. Tárháza a nyelvészetünkre és annak történetére vonatkozó ismereteknek. Magyar nyelvészeknek szerintem kötelező olvasmány, a nyelvünk iránt érdeklődő nem-nyelvészeknek pedig olyan könyv, amiből sok kérdésükre mérvadó válaszokat kaphatnak. Örvendetes, hogy ez a könyv megjelent.

Gratulálhatunk a szerkesztőjének, Tolcsvai Nagy Gábornak, és a többi szerzőnek is. Van mire büszkének lenniük.

Irodalom

Kontra Miklós (szerk.) (2003). *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.

Kontra Miklós (2025). Akadémiánk és nyelvünk 2024-ben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 27(2), 149–164. Letöltés: <https://real.mtak.hu/219849/>

Spiró György (2012). *Magtár: cikkek, tanulmányok 2004–2012*. Budapest: Magvető.

KONTRA MIKLÓS
Károli Gáspár Református Egyetem
kontram@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9588-9575>